

Sobre tòpics i prejudicis lingüístics

El segle de la gran catàstrofe (VII)

Marcel Fité

Ferdinand de Saussure

Une langue ne peut pas mourir naturellement et de sa belle mort. Elle ne peut mourir que de mort violente.

Ferdinand de Saussure

Certes frases agafades a l'atzar, certs comentaris de sobretaula dels passats dies nadalencs, ens recorden que, malgrat els indubtables avenços que ha fet la cultura lingüística, encara són força vigents alguns prejudicis i tòpics que condicionen i entelen una percepció mínimament conscient del que comporta parlar, estudiar o ensenyar una determinada llengua. De vegades, aquests prejudicis i tòpics obeeixen simplement al desconeixement i a la ignorància, però molt sovint semblen induïts pels mateixos agents que dirigeixen la política lingüística d'alguns estats amb tendències i interessos expansionistes i unificadors. Altres vegades, encara que més excepcionalment, ha estat el mateix discurs científic el que involuntàriament ha col·laborat en el manteniment d'alguns llocs comuns que amb el pas del temps s'han revelat totalment desuets i rebutjables.

Avui, per posar-ne un parell d'exemples, encara és força corrent de trobar-nos amb gent que pensa que l'eficàcia, la perfecció o la grandesa d'una llengua depenen del seu nombre de parlants (en articles anteriors ja em vaig referir a l'absurditat d'aquest punt de vista i, per tant, no m'aturaré a rebatre'l), o que considera que l'existència de llengües diferents no solament és una maledicció de resonàncies bíbliques, sinó que a més constitueix una amenaça larvada contra la pau i el progrés universals. Com si el simple fet de parlar una mateixa

llengua ja hagués d'impedir l'existència de guerres o constituís una garantia d'èxit social, cultural o econòmic. Només cal fer una ullada a la realitat i a la història per a adonar-se de com és d'errònia aquesta idea: les comunitats lingüístiques més nombroses no es caracteritzen necessàriament per viure més pacíficament que les altres (¿quantes guerres internes no han conegut i, sobretot, quantes no han estat originades precisament pels seus mateixos afans colonialistes i uniformitzadors?), ni tampoc per disposar d'un més gran benestar o per tenir un nivell cultural més elevat. I tampoc no es caracteritzen, és clar, forçosament pel contrari. En el panorama mundial actual podem observar —un cop superada la fascinació inicial que tot colossalisme provoca— que la variable quantitativa té una incidència molt discutible sobre aspectes qualitius de tipus cultural, lingüístic o humà. Arribats a aquest punt i posats a fer una tria subjectiva, el qui signa s'inclinaria més aviat pels models que ens ofereixen

algunes comunitats reduïdes, encara que només sigui per refiar-se de la saviesa de la dita que «Al pot petit hi ha la bona confitura».

Per cert que, parlant de resonàncies bíbliques, una de les que han fet córrer més tinta ha estat la de la metàfora de la torre de Babel. Recordem-la breument. Segons el Gènesi, 11: «Tota la terra se servia d'una mateixa llengua i d'unes mateixes paraules». Però la necessitat de no dispersar-se i la superbia d'emular Déu van portar els homes de la plana de Senaar a construir una gran ciutat amb una torre que havia d'arribar fins al cel. El Senyor, aleshores, per tal de castigar el seu orgull i impedir la construcció de la torre va decidir: «Baixem i confonguem-los el llenguatge perquè no s'entenguin entre ells [...]. Per això fou anomenada Babel¹ perquè allà Jahvé va confondre el llenguatge de tota la terra i d'allà els va dispersar per tota l'extensió de la terra».

Vist així, no sembla haver-hi cap dubte que la Bíblia ens presentaria la diversitat lingüística com un càstig diví destinat a eixalar les aspiracions i les capacitats humanes. I si tenim en compte la potència de la imatge literària de la torre de Babel i la de les moltes imatges pictòriques que aquesta ha inspirat en el transcurs de la història, és lògic que la nostra tradició cultural hagi interpretat la pluralitat lingüística com una tràgica maledicció celestial. Però hi ha un versicle del mateix Gènesi —que pràcticament mai no s'ha tingut en

1. Del nom d'arrel hebraica *babal* «confondre».

compte, o al qual s'ha donat un valor més aviat marginal (potser eclipsat per l'extraordinària refulgència iconogràfica de la torre)— que podria posar en qüestió i en clara contradicció una lectura excessivament decontextualitzada del mite babèlic. Umberto Eco s'hi va referir en *La ricerca della lingua perfetta nella cultura europea* (Roma 1993). Es tracta, justament, del versicle anterior al de la torre, el versicle 10. Aquest, en parlar de la nissaga de Jàfet, diu: «aquests foren els fills de Jàfet als seus països, cadascun segons la seva llengua, segons les seves famílies, segons les seves nacions». I amb paraules gairebé idèntiques es repeteix l'exposició a propòsit dels altres dos fills de Noè, Cam i Sem. Com es pot veure, aquest versicle conté afirmacions que contradueixen una lectura excessivament rígida o literal de la metàfora babèlica. Segons la Bíblia, és evident que les llengües ja s'haurien dividit abans de la construcció de la famosa torre i, per tant, com diu Eco, «ens trobem davant una incoherència en el mite babèlic». I «si les llengües no es van diferenciar per un càstig sinó per tendència natural, per què caldria interpretar la confusió com una desgràcia?».

Pel que fa als tòpics lingüístics imputables a l'esdevenir del discurs científic, un dels que criden més l'atenció és el que, amb un esperit totalment antiherderià, nega la possibilitat d'investigar l'origen del llenguatge humà. Nombrosos científics se'l van fer seu i durant molts anys aquest tema ha estat un autèntic tabú en la ciència del llenguatge. Com és prou sabut, la Societat Lingüística de París va arribar a prohibir, l'any 1886, que el problema fos tractat en les seves reunions. El motiu eren les nombroses hipòtesis inverificables i les moltes inexactituds i fantasies que havien circulat secularment al seu entorn. Una actitud molt diferent de la d'altres científics davant un enigma tant o més conflictiu: el de l'origen de l'univers. ¿És que tal volta no havien proliferat també nombroses hipòtesis, inexactituds i fantasies per tal d'intentar explicar-lo?

Més enllà dels tòpics i dels prejudicis —relativament fàcils de desemmascar—, de vegades hi ha frases inquietants i de gran transcendència que no sé si han estat prou valorades i discutides. Així, el *Curs de lingüística general* de Ferdinand de Saussure —publicat pòstumament (1916) pels seus deixebles

Charles Bally i Albert Sechehaye— acaba, a títol de conclusió, amb aquesta frase: «la idea fonamental d'aquest curs (és que): *la lingüística té per únic i veritable objecte la llengua considerada en ella mateixa i per ella mateixa*». Es fa difícil d'assegurar si la frase és del

mateix Saussure o bé si hi va ser afegida per algun dels deixebles. En tot cas, no em negareu que la frase és contundent i restrictiva (què n'haurien pensat Herder o Humboldt?). Molt més contundent i restrictiva que el contingut del *Curs* mateix. Sobretot, tenint en compte —cosa que no sempre es fa prou— alguns dels continguts del capítol cinquè. «En línies generals —s'hi llegeix, i això ratificaria parcialment la conclusió i, per tant, la matisaria—, mai no és indispensable conèixer les circumstàncies enmig de les quals s'ha desenvolupat una llengua.» Afirmació que queda doblement matisada si tenim en compte que unes línies anteriors s'havia dit: «Pensem que l'estudi dels fenòmens lingüístics externs és molt fructífer; però és fals dir que sense aquests no es pot conèixer l'organisme lingüístic intern.» I tot queda força més aclarit si en aquest mateix capítol llegim el que s'afirma al principi, en definir els objectius de la «lingüística externa», que serien «tots els punts a través dels

Caldria reformular l'orientació de l'ensenyament de les llengües des d'un punt de vista, no únicament formal, conceptual o metodològic, sinó també deontològic

quals la lingüística afecta l'etnologia, totes les relacions que poden existir entre la història d'una llengua i la d'una raça o d'una civilització». ¿Quina incidència no deu haver tingut aquesta «idea fonamental» del *Curs* en la percepció i en la pràctica lingüístiques de diverses generacions de mestres, filòlegs i pedagogs? En uns moments en què una gran part del patrimoni lingüístic de la humanitat està clarament amenaçat d'extinció, ¿podem els lingüistes i ensenyants en general continuar mirant-nos les llengües com a sistemes destinats a ser descrits bàsicament des d'un punt de vista teòric, desconectat de la realitat i de l'entorn? ¿No caldria reformular l'orientació de l'ensenyament de les llengües des d'un punt de vista, no únicament formal, conceptual o metodològic, sinó també deontològic?

Saussure, neogramàtic de formació, féu un esforç enorme per estudiar la llengua d'una manera científica i, per això, la seva recerca s'orientà vers la descripció d'un sistema formal que fos independent («la nostra definició de llengua suposa que n'apartem tot el que és estrany al seu organisme»), objectiu i, en certa manera, ideal («la llengua és un sistema que no coneix altre ordre que el seu» [...] «és intern tot el que canvia el sistema en qualsevol grau»). La seva pruija en la recerca del màxim rigor científic possible el va obligar a distanciar-se de l'objecte estudiat i a delimitar les relacions d'aquest objecte amb la realitat i amb els agents humans que el feien possible. La ciència, l'estudi de la llengua i el coneixement en general van fer amb Saussure un pas de gegant, però la seva obra quedaria totalment buida i sense sentit si no fóssim capaços de relligar, amb el mateix rigor i exigència, els coneixements que des de Saussure tenim de l'objecte llengua amb els subjectes i la realitat dels quals aquella en darrer terme deriva i als quals va destinada.

Justament en aquest any 2002 que acabem de deixar s'ha publicat *Écrits de linguistique générale* (Editions Gallimard). Aquest llibre conté els manuscrits de F. de Saussure, descoberts l'any 1996 a l'hivernacle de tarongers de l'hotel ginebrí de la família Saussure i dipositats a la Biblioteca Universitària de Ginebra. L'obra es caracteritza, en primer lloc, per contenir els textos originals del lingüista i, en segon lloc, pel to menys categòric d'alguns planteja-

ments, amb l'explícita confessió d'aspectes que el fan dubtar i, en definitiva, per l'expressió d'un pensament més matissat i convincent que no pas els apunts del *Curs*. Són especialment interessants algunes reflexions que fa sobre la *Història de la llengua* i la distinció entre aquesta i la *Llengua en la història*. En aquest sentit, m'ha semblat especialment significativa i brillant la comparació que fa entre la constitució d'una llengua i els fons de les glaceres: «Tota llengua presenta, una mica com aquestes grans morrenes que es veuen al fons de les nostres glaceres, el quadre d'una prodigiosa pila de coses dipositades a través dels segles, però coses que *tenen una data, i unes dates molt diferents...*» ¿Hi ha alguna manera més gràfica i més bella de relacionar la gènesis de la llengua amb la realitat, amb l'entorn natural, amb la història humana? També són especialment interessants algunes reflexions que fa Saussure sobre la desaparició de les llengües o, més ben dit, sobre la seva

substitució. «Una llengua –diu el lingüista ginebrí– només mor [...] per l'extermi total del poble que la parla [...] o bé per la imposició d'un nou idioma que pertany a una raça més forta; generalment cal no solament una dominació política, sinó també l'existència d'una civilització superior, i sovint cal la presència d'una llengua escrita que hom imposa per l'escola, per l'església, per l'administració...»

Curiosament, mentre llegia aquests escrits de Saussure em va caure a les mans un extraordinari treball sobre el continent africà de Ryszard Kapuściński, *Heban*. En les breus però brillants reflexions que dedica a la situació lingüística d'aquells països és interessant de comparar el seu pensament amb les idees dominants en el segle passat, basades en la noció de «civilització superior» de la frase saussuriana. El contrast és enorme, gairebé absolut. «Les llengües europees –afirma Kapuściński– no han desenvolupat un vocabulari que permeti descriure adequadament mons dife-

rents, no europeus. Grans qüestions de la vida africana queden inescrutades, o ni tan sols plantejades, a causa d'una certa pobresa de les llengües europees [...]. Cada una de les llengües europees és rica, només que la seva riquesa no es manifesta sinó en la descripció de la seva pròpia cultura, en la representació del seu propi món. No obstant això, quan s'intenta entrar en territori d'una altra cultura, i descriure-la, la llengua revela els seus límits, el seu subdesenvolupament, la seva impotència semàntica.»

¿Podien ser-ne conscients, els lingüistes de la primera del segle xx, d'aquests límits, d'aquest subdesenvolupament, d'aquesta impotència semàntica, d'aquesta pobresa de la pròpia llengua (que els estats colonialistes imposaven als altres sense manies), atrapats i enderriats com estaven en les torres d'ivori de les seves anàlisis, formulacions i descripcions dels sistemes lingüístics dominants i dominadors del Vell Continent?◆

La parla materna

Antoni Moll Camps

Ho vaig llegir en una revisteta que, si la memòria no em falla, es deia *El iris de paz*. En la recent postguerra, l'autor de l'article s'inspirava, sens dubte, en propòsits pacificadors, però els seus arguments eren, per a mi, del tot inacceptables. Venia a dir que alguns autors catalans ens havien deixat obres remarcables, escrivint en llengua pròpia, però que no hi perdien res quan es decidien a fer-ho en castellà, sinó que, clarament, hi sortien guanyant, com en el cas de Maragall i d'Eugeni d'Ors, que només en castellà pogueren exercir un mestratge decisiu.

Em va semblar hipòcrita que l'articulista es lamentàs que els bons autors catalans fossin de mal trobar, sense esmentar la salvatge repressió que el català patia en aquella època. I vaig trobar que era covard expressar

opinions polèmiques sabent que ningú no s'hi podia oposar en un debat obert.

Confés que la meva indignació va ser, potser, una mica exagerada. Aleshores jo era, només, un adolescent. Vaig parlar-ne amb Mn. Josep Salord, rector des Migjorn en aquells dies. El comentari que ell en va fer era bon tros més matissat i serè. No considerava censurable que alguns optessin per l'idioma foraster i en gaudissin els possibles avantatges, mentre ens deixassin, a nosaltres, prou marge de llibertat per a conrear la llengua pròpia. És obvi que un idioma com el castellà, de llarga i prestigiosa tradició literària, que compta els seus parlants per centenars de milions, ofereix àmplies perspectives d'èxit, i no és gens dubtós que hi hagi autors catalans que han reeixit escrivint en castellà.

Tanmateix, no sempre és així.

Quadrado, en els seus inicis com a escriptor, aprofità un viatge a Madrid per a presentar els seus assaigs en els cercles literaris de la capital, però no hi trobà un acolliment gaire encoratjador. Els literats capdavaners de la *villa y corte* devien considerar massa provincians els escrits del jove ciutadellenc.

Angel Ruiz manejava el castellà amb facilitat i elegància. Havia après aquest idioma, que era el del seu pare, músic de regiment, de sentir-lo parlar a casa seva. En castellà va escriure la seva obra més ambiciosa i extensa. Però un dia tingué la pensada d'escrivir en la nostra llengua les novel·letes menorquines i un enfilall de contes breus amb el títol de *Per fer gana*. Un gran amic seu, Joan Alcover, li